

Subject Area
International Relations

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1123-1135

Arrival
01 January 2022
Published
24 March 2022

Article ID Number
3910
Article Serial Number
27

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssjs.3910>

How to Cite This Article

Aktaş, M. (2022).
“Sırbistan
Cumhuriyeti’nin Avrupa
Birliği Üyeliği Üyelik
Süreci ve Yaşanan
Sorunlar” International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:96;
pp:1123-1135

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Sırbistan Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği Üyeliği Üyelik Süreci ve Yaşanan Sorunlar

Membership Process of The Republic Of Serbia And The Problems From The European Union

Miraç AKTAŞ¹

¹ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli/Türkiye

ÖZET

Yugoslavya’nın dağılması ile bölgede oluşan hakim gücün değişmesi ve büyük güçlerin daha aktif rol oynadığı Balkan ülkeleri Avrupa Birliği’ne dahil olma yolunda gerekli adımları atmıştır. Sırbistan Cumhuriyeti’nin ise Avrupa Birliği ile ilişkileri 2000 yılında başlamış, 2008 yılında ise Avrupa Birliği ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalaması ile resmîyet kazanmıştır. Avrupa Birliği tarafından kabul şartları arasında en önemlileri olarak Sırbistan’ın Kosova ile ilişkilerinin yanı sıra savaş suçlularının yakalanıp Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanması yer almaktadır. AB kriterlerinin gerektirdiği yenilikleri meydana getirmek şartları ise ikinci planda gibi görünse de üye olmak isteyen Sırbistan için oldukça fayda sağlayacak adımlardır. Birliğe son katılan Hırvatistan’ın ardından Avrupa Birliği, Sırbistan için 2025 tarihini öngörmüş ve bu yıla kadar raporlamaları sürdüreceğini, Sırbistan’ın bu yolda gerekli kriterleri yerine getirecek seviyeye gelmesini beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan Cumhuriyeti, Avrupa Birliği, Kosova, Savaş Suçluları, AB Kriterleri

ABSTRACT

With the disintegration of Yugoslavia, the change in the dominant power in the region and the Balkan countries, where the great powers played a more active role, took the necessary steps to be included in the European Union. The Republic of Serbia’s relations with the European Union started in 2000 and became official in 2008 with the signing of the Stabilization and Association Agreement with the European Union. Among the conditions accepted by the European Union, the most important ones are Serbia’s relations with Kosovo, as well as the capture of war criminals and their trial at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Although the conditions for creating the innovations required by the EU criteria seem to be in the background, they are steps that will be very beneficial for Serbia, which wants to become a member. After Croatia, which recently joined the Union, the European Union has foreseen the date of 2025 for Serbia and expects that it will continue to report until this year, and that Serbia will reach the level that will fulfill the necessary criteria on this path.

Keywords: Republic of Serbia, European Union, Kosovo, War Criminals, EU Criteria

1. GİRİŞ

Balkan coğrafyasında meydana gelen savaşların ve değişen iktidarların neticesinde sınırlar ve yönetim şekilleri mevcut duruma ulaşmıştır. Uzun yıllar boyunca birçok etnik grubun barış içerisinde yaşadığı Yugoslavya, 20. Yüzyılın sonlarında Avrupa’nın güneyinde, bastırılmış milliyetçilik ve aidiyet duygularının gün yüzüne çıkmasıyla iç savaşa ev sahipliği yapmıştır. Sırbistan ve Hırvatistan’ın diğer ülkelere kıyasla takındığı saldırgan tavır ve gerçekleştirdiği katliamlar tüm Dünya’da yankı uyandırmış, geçmişte gerçekleştirdiği saldırgan tutum, günümüz uluslararası ilişkilerinde halen etkisini göstermektedir.

İlk olarak Avrupa Birliği ve Sırbistan arasında geçen müzakerelerde, Avrupa Birliği’ne kabul için ülkelerin gerçekleştirmesi gereken uyum politikaları yer almaktadır. Sırbistan ve Avrupa Birliği arasındaki ilişki ise tamamen bu kriterler üzerine şekillenmektedir. Bundan yola çıkarak Avrupa Birliği’nin Sırbistan Cumhuriyeti’ni birliğe kabul etme şartları nelerdir? Avrupa Birliği’ne kabul edilmeme sebebi nedir? Müzakerelerde önemle üzerinde durulan savaş suçluları konusunda Avrupa Birliği’nin tavrı nedir? Kosova Cumhuriyeti’nin tanınması hususunda Avrupa Birliği’nin Sırbistan’dan beklentisi nedir? gibi sorulara cevap arayarak çalışmayı sürdüreceğim. Bu çalışmanın amacı Sırbistan Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği ilişkilerinin; Sırp Milliyetçiliği, AB Müktesebatı, Kosova Cumhuriyeti’nin tanınması, savaş suçluları açısından incelenmesi ve değerlendirmesini yapmaktır.

Eski Yugoslavya, bulunduğu coğrafya sınırlarında tarih boyunca sırasıyla İliryalılar, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yönetiminden geçmiştir. Sırp, Osmanlı’nın bölgeye gelişine kadar Stefan Duşan ile birlikte sahip olduğu Büyük Sırbistan topraklarına yayılmayı hedeflemişlerdir. Ancak 1389 yılındaki Kosova Savaşı, bu hayalini kurdukları Büyük Sırp Krallığı’na giden yolda sonun başlangıcı için atılan ilk adım olma özelliği taşımaktadır.

1459 yılında Sırp Krallığı Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Sırlar, Osmanlı karşısındaki mağlubiyetlerini unutmamak ve kalplerdeki direnişi canlı tutmak adına şehir meydanlarında efsaneler anlatmışlardır. Sırların 14. yüzyıl ve 20. yüzyıl da değişmeyen tek özellikleri vardır: Boşnakları “İslamlaştırılmış Sırlar” olarak görmeleridir. Onların düşüncesine göre, Boşnaklar haindir. (Derman, 2010) Sırp milliyetçiliğini, Sırp Edebiyatı, tarihsel mağlubiyetler, yenilgileri anma mitingleri vb. eylemlerle canlı tutmayı amaç edinmişlerdir. Siyasal bir bağlantısı olduğu iddia edilen milliyetçiliğin değerleri arasında kültürel ortaklıklar da dahil edilmektedir ve milliyetçilik sebebiyle ortaya çıkan olaylar toplu muhaliflik kavramıyla özdeşleştirilmektedir. (Alain Dickhoff, 2010: 89)

Diğer konu ise Yugoslavya da Sırp milliyetçiliğinin diğer etnik gruplara karşı muhalif nitelikteki eylemlerinin bölgeyi günümüzde ki konumuna getirmiş olmasıdır. Dolayısıyla durumu geçmişten günümüze gelecek şekilde ele aldığımızda; Balkan topluluklarında Osmanlı'ya karşı gerçekleştirilen ayaklanmalar ele alınabilir ve bu ayaklanmalar arasında ilk olarak Yunan isyanı, ardından 1804'te Kara Yorgi Petroviç liderliğindeki isyan ve 1815'te Miloş Obrenoviç liderliğinde üçüncü isyan Sırlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeryüzünde yaşayan uluslar arasında Sırlar da en az Türkler ve Ruslar kadar milliyetçi toplumlardır. Osmanlı'nın dağılma sürecindeki ana unsurlardan bir tanesi de milliyetçilikdir. Geçmişten gelen ve halen taze tutulmuş aşırı milliyetçilik duyguları, 1992-1995 Yugoslavya iç sorununa kadar büyük Sırbistan Krallığı'nın sahip olduğu topraklara ulaşma hedefi doğrultusunda gerçekleştirdikleri katliamların açıkça sebebini ortaya koymaktadır.

1878 Berlin Anlaşması ile günümüzdeki sınırlar çizilmiş ve Sırbistan bağımsız olmuştur, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan'ın yönetimine bırakılmış ancak 1908'de yine Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından 1918'de I. Yugoslavya Krallığı kurulmuş ve Sırlar, Hırvatlar, Slovenler kurucu unsur sayılmış Boşnaklara böyle bir hak verilmemiştir, bu krallık 1929'da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak değiştirilmiş, Kral Aleksander yönetime el koymuştur ve bu yönetim ise 1941 Alman işgali sırasında kralın Yunanistan'a kaçmasıyla son bulmuştur. Alman işgaline karşı beraber direniş gösteren Çetnikler ve Partizanlar ülke kurtulduktan hemen sonra birbirleri aleyhine eylemlerde bulunmuşlardır. 2. Dünya Savaşının ardından Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti kurulmuştur.

80'li yılların sonlarında Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takiben komünist rejimlerin yok olması ile birlikte SSCB hamiliğinde bulunan Yugoslavya ve Doğu Avrupa ülkeleri demokratikleşme ve modernleşme doğrultusunda birçok değişim sürecine girmiş ve bunların da etkisiyle etnik çatışmalar meydana gelmiştir.3 Yugoslavya iç savaşı bunun sonuçlarından bir tanesidir. Federasyon genelinde hakim olan ekonomik sıkıntıların beraberinde getirdiği iç karışıklıklar, Yugoslavya'nın sonu olmayı başarmıştır. Tarihi ele aldığımızda, geçmişte yaşanan katliamlar ve alınan yanlış kararlar, günümüzde Sırbistan'ın AB'ye üyelik sürecini etkileyen en önemli sebeplerin arasında yer almaktadır.

2. SIRBİSTAN CUMHURİYETİ AB ÜYELİK SÜRECİ

2.1. Sürecin Tarihi Arka planı

Bu bölümde Sırbistan'ın AB üyelik sürecinde ilk atılan adımlara giden yolun arka planında yer alan sebepler incelenmeye çalışılacaktır. 1997 yılında “Bölgesel Yaklaşım” adı altında batı balkan bölgesine yoğunlaşmayı amaçlayan AB girişimi, Kosova'da çatışmaların başlaması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlk olarak 1998 yılında Kosova'da meydana gelen savaş sebebiyle BM tarafından Yugoslavya Federasyonu'na hava trafiği yasağı, petrol ve ticaret ambargosunun yanı sıra 1999 yılında daha da genişletilerek BM'nin almış olduğu karara istinaden Sırbistan, uluslararası toplum kapsamında kültürel ve diplomatik sahalarda izole edilmektedir. (Kenar, 2005:329) Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan bu yaptırım neticesinde Sırbistan'ın Avrupa Birliği üyeliği söz konusu dahi olmamıştır. Rambouillet anlaşması, FRY'nin ve bölgedeki diğer devletlerin toprak bütünlüğü kabul edilerek, Rambouillet Anlaşması dikkate alınarak ve 1244 sayılı kararın 2.eki uyarınca Kosova'da geniş çaplı otonomi ve self determinasyonun sağlanması; ana sivil ve idari görevleri gerekli olan yer ve sürede yerine getirmek; siyasal bir çözüm sağlamak amacıyla, demokratik bir hükümetin kurulması ve bu konuda seçimlerin yapılması; kurulumu gerçekleşmiş kurumların sorumluluklarını Kosova'nın yerel kurumlarına devretmek; Rambouillet anlaşmasını dikkate alarak, Kosova'nın gelecekteki statüsünü oluşturmak amacıyla düzenlenen sürece olanak sağlamak; temel altyapının ve diğer ekonomik oluşumların revize edilmesi; polis gücünü kurmak ve siyasi düzeni oluşturmak amacıyla uluslararası sivil yönetiminin bölgedeki varlığını anlamlandırabilmekteyiz. (Kenar, 2005:335)

AGİT, Kosova'da 01.07.1999'da görevine başlayarak UNMIK ile bütünleştirici bir özellik kazanmıştır. UNMIK, Kosova'da gerekli insani düzenlemeler barış ortamını sağlama görevinin ardından Kosova'daki düzeni yeniden inşa etme adına 4 ana unsur belirlenmiştir ve BM ile AGİT arasında paylaştırılmıştır.

✓ Polis ve Yargı: BM önderliğinde

- ✓ Sivil Yönetim: BM önderliğinde
- ✓ Demokratikleşme ve Kurumsallaşmanın Sağlanması: AGİT önderliğinde
- ✓ Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Gelişme: AB önderliğindedir.

AGİT Kosova Komisyonu, Kurumsal Yapılanma, Demokratikleşme ve Yönetim, Seçimlerin Düzenlenmesi, İnsan Hakları, Basın İlişkileri, Hukuk Kuralları ve Polis Eğitimi ile alakalı hususlarda lider bir görev üstlenmektedir. (Kenar, 2005:444) AGİT, Yugoslavya bölgesinde genel olarak sağlamaya çalıştığı; demokrasi ve demokratikleşme; hukuk kuralları; siyasi ilişkiler; seçimlerin izlenmesi; halkla ilişkiler ve medya alanlarındaki düzenlemelerdir. (Kenar, 2005:447) Yugoslavya dağıldıktan sonra yeni oluşan ülkelerin AB'ne kabulü hususunda ise her ülkeye aynı şartları koşmamıştır.

1999 yılında önerilen Rambouillet Anlaşması Sırlar tarafından onay almadığından NATO'nun gerçekleştirmiş olduğu hareket sonucunda Yugoslavya ordusu, Kosova'dan çekilmek durumunda kalmıştır. 2000 öncesi olarak adlandırdığımız bu dönem aslına bakılırsa bölgedeki çatışmaların sona ermesi amacıyla atılmış birkaç adım olarak yorumlanabilmektedir. SSCB'nin dağılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Yugoslavya'nın dağılması gibi önemli gelişmelerin yaşandığı 1990-2000 arası süreçte Balkanlarda etkili olan unsur ABD ve NATO olmuştur, Miloseviç'in yönetici vasfından ayrılması ile beraber Avrupa Birliği ile ilişkiler konusunda atılan adımlar kaide değer sonuçlar ortaya koymaktadır. (Karluk, 2014)

2000 yılına gelindiğinde Miloseviç halk içerisinde destek görmemeye başladığından iktidar değişikliği gerçekleşmiş ve Milan Milutinovic Cumhurbaşkanı olmuştur. Yeni lider ve yeni hedefler doğrultusunda Sırbistan'ın demokratik adımlar atmasının bir sonucu olarak AB'den 200 Milyon Euro maddi yardımın yanı sıra petrol ambargosunu 11.11.2000 tarihinde kaldırmıştır. (Akçay, 2016:74) Bunlara ek olarak savaş suçlarının yakalanması ve yargılanması hususunda 2008 yılında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. İstikrar ve işbirliği çerçevesinde Balkan devletleri içerisinde Hırvatistan hariç diğerlerine aynı kriterler uygulanmaktadır. Buna ek olarak AB üyelik sürecinde ülkeler tam üyelik sürecinin kesin tarihi bilinmemektedir ancak Sırbistan ile ilişkilerde durum farklı olarak 2025 yılında gerçekleşme ihtimali olduğu değerlendirilmektedir. Bu durumu AB'nin hantal yapısının ortaya çıkarmış olduğu sonuç olarak yorumlayabilmeyiz.

Balkan devletlerinin öncelikli sorunu olan demokrasiye önem verildiğinden diğer üye ülkeler gibi AB Müktesebatının tamamına uymak yerine AB'nin spesifik olarak yoğunlaştığı konular öncelik görmektedir. Feira Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda (Muriç, 2019:72) AB ile İstikrar ve Ortaklık sürecindeki ülkelerin potansiyel adaylıklarının kabulü gerçekleşmiştir. Kronolojik olarak sıraladığımızda Sırbistan potansiyel olarak AB üyeliği, 2000 yılında başladığından AB serüveninin başlangıcı kabul etmekteyiz ancak resmi olarak ilişkilerin başlangıcı 2008 yılı olarak kabul edilmektedir. (Muriç, 2019:83)

Kopenhag Kriterleri: siyasi kriterler kapsamında; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların var olması. Ekonomik kriterler: İşleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı. Avrupa Birliği Müktesebatının Benimsenmesi: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmak. (Şekercioğlu, 2015:566)

Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne tam üyelik için aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri kapsamında oluşturulan bu üç kriteri ülke yasalarının refahının karşılamaları gerekmektedir. Diğer bir deyiş ile siyasi kıstas olarak aday ülkede "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların" varlığını sağlamış olması; ekonomik kıstas olarak "istikrarlı bir piyasa ekonomisine sahip" ve "başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere dış dünya rekabetine dayanma kapasitesi"nin olması; uyum kıstası olarak "Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere, AB'nin müktesebatına uyum kapasitesi"nin olması gerekmektedir. (Tuncer, 2018:50) Bu süreci adım adım açıklamak daha doğru olacaktır ve kronolojik anlatımı ise diğer başlık altında ele alınacaktır.

2.2. Üyelik Sürecinin Kronolojik Olarak Ele Alınması

- ✓ İlk olarak 2008 yılında Sırbistan ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan raporda, 11 üye devlet tarafından onaylandığı belirtilirken, Uluslararası Savaş Mahkemesi ile Sırbistan'ın işbirliği yapmasının önemle vurgulanmıştır. AB üyeliğine ilk resmi olarak atılan ilk adım olarak sayılan bu anlaşma, eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'yle işbirliğinin gerçekleştiği takdirde geçerli hale geleceğini belirtmiştir. Tüm bunlara ek olarak Sırbistan'ın geçmişte bölgeye yaşattıklarından dolayı meydana gelen mülteci sorununun çözülmesi amacıyla, AB ile Sırbistan arasında geri kabul anlaşması imzalanmış ve 150.000 mültecinin Sırbistan'a geri gönderilmesinin yanı

sıra mültecilerin entegrasyonu için çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir. (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2011)

- ✓ 19 Aralık 2009 tarihinde AB'nin öngördüğü yenilikleri gerçekleştirdiği gerekçesiyle Sırbistan Cumhuriyeti vatandaşları, Schengen Bölgesinde vizesiz seyahat edebilme hakkı almıştır. (Deutsche Welle, 2009)
- ✓ 22 Aralık 2009 tarihinde Sırbistan Cumhuriyeti, AB'ye resmi olarak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Buna istinaden AB üyelik süreçlerinde ülkelerden istenen yeniliklerin olduğu bilinmektedir. Sırbistan Cumhuriyeti bu hususta diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak AB'nin spesifik olarak belirttiği alanlarda düzenleme yapma şartı konmuştur.
- ✓ Sırbistan Cumhuriyeti, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi ile ortak çalışmama kararı sebebiyle Avrupa Birliği tarafından eleştiri almıştır.
- ✓ Mayıs 2011'de Srebrenitsa'da ki katliamdan sorumlu Ratko Miladiç, Temmuz 2011'de Hırvatistan Krajina katliamından sorumlu Goran Hodzic'in yakalanıp Lahey'e sevkinin gerçekleştirilmesinin ardından AB ile ilişkilerde engeller kalkmaya başlamıştır. Bunlara ek olarak bu gelişme karşısında Avrupa Komisyonu, Sırbistan' adaylık statüsü verilmesi önerisinde bulunmuştur. (Akçay, 2016)
- ✓ Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile müzakerelerinin başlamasına engel olan tek durumun Kosova ile ilişkilerinin normalleştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Sırbistan bu konuda kararlı adım atmamasından dolayı 01 Mart 2012 tarihine kadar adaylığını erteleme kararı alınmıştır.
- ✓ Avrupa Komisyonu 10 Ekim 2012 Genişleme Stratejisini açıklamış ve bu kapsamda Sırbistan'a Kosova ile ilişkilerini normalleştirilmesi için teşvikte bulunmak amacıyla, ilişkilerin normalleşmesi sağlandığı gibi Sırbistan ile katılım müzakerelerini başlatacağını açıklamıştır. Bu kapsamda ikili ülke ilişkileri Başbakanlar düzeyine çıkarılmıştır. (Muriç, 2019:87)
- ✓ 2011 Avrupa Birliği'nin arabuluculuğu ile diyalog başlatılmıştır.
- ✓ İlişki seviyesinin Başbakanlar düzeyine çıkarılmasının sonucu olarak AB Konseyi ve Sırbistan katılım müzakerelerinin başlaması ve fasılların açılıp açılmaması kararını 2013 yılında, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Dışişleri Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin raporu sonucunda yapılacak olan Haziran 2013 liderler zirvesinde kesinleşeceğini belirtmiştir.
- ✓ Rapor 19 Nisan 2013 tarihinde yayınlanmış ve Sırbistan'ın kilit rol oynayan öncelikli şartı yerine getirerek normalleşmeyi kabul etmesinin neticesinde
- ✓ Avrupa Komisyonu, Sırbistan'ın önermiştir. Müzakerelerde yargı, temel haklar, adalet, özgürlük ve güvenlik konularını içerisinde barındıran 23. ve 24. Başlıklara ivedilik tanınmıştır. Bunlara ek olarak Kosova ile ilişkiler konusu ön planda tutularak her 2 ülkenin bütünleşmesi hedeflenmiştir. (Muriç, 2019:89)
- ✓ 19 Nisan 2013 tarihinde Brüksel Anlaşması olarak anılan temel mutabakat metni imzalanmasının ardından Kosova Hükümeti, Sırların yoğunlukta olduğu kuzey bölgelerinde, belediyelerin yetki alanını genişletmiştir. Buna karşılık Sırbistan Hükümeti Kosova'da ikamet eden Sırların, Kosova Anayasa ve kurumları çerçevesinde yaşayacağını kabul edip, her iki ülkede AB üyelik sürecinde kolaylık (Emin, 2015) sağlayacak tutumlarda bulunacakları taahhüdünde bulunmaktadır. (Ülger, 2015:89) Brüksel Anlaşması, Sırbistan Cumhuriyeti Başbakanı Ivica Dačić, Kosova Başbakanı Haşim Taçi ve AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton birlikteliğinde 8 ay sürmüştür. Anlaşmaya giden süreçte yaşananlar; aslına bakılırsa iki ülkenin özellikler Sırbistan'ın karşı tarafı muhatap kabul ederek anlaşma yolunda adım atması keskin dinamiklerin yıkıldığını ortaya koymaktadır. Sırbistan, ısrarla Kosova'daki bağımsızlığını reddediyordu ancak bu anlaşmadan sonra Kosova Sırlarının, Kosova Anayasasına uygun hareket edeceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca Kosova'da yaşayan Sırp azınlığa diğer azınlıklarda daha ayrıcalıklı konum ortaya konduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Mitrovitsa'nın Sırlar için önemini arttıran diğer bir durum ise maden yataklarının yoğun olarak bu bölgede olmasıdır. Çözüm bekleyen önemli konular arasında maden ve enerji sorunu yer almaktadır. Ancak Kosova içerisindeki Sırlara verilen ayrıcalıklı statü, Kosova'nın iç siyasetini olumsuz etkileyecek ve gelecek dönemde ayrılıkçı politikalara sebebiyet vereceği aşikardır.
- ✓ Müzakereler resmi olarak 21 Ocak 2014 tarihinde Birinci Hükümetler arası Konferans ile beraber başlamıştır ve yayınlanan 2013 raporunda Sırbistan'ın ekonomik alanında, Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak amacıyla serbest ve rekabetçi piyasa ekonomisine geçişin Sırbistan lehine olacağı belirtilmiş ve bu doğrultuda yenilikler beklenmektedir. Tarama seyrinin bitmesiyle beraber Sırbistan için 17 fasıl açılmış ve 2 si geçici olarak kapatılmıştır. (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi Web Sites)
- ✓ 2014 "Berlin Süreci" henüz AB üyesi olmayan; Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Kosova, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk olmak üzere balkan bölgesi devletlerinin arasındaki problemlerin çözümü açısından oldukça önemli bir adımdır. Berlin Süreci olarak adlandırdığımız bu dönemde amaç, çoğulcu ilişkilerle batı balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerde kalıcı bir barış ortamı oluşturmaya çalışmak ve Avrupa gaz koridorunda balkan ülkelerinin önemli rolü olmasından dolayı AB gaz koridorunu güvence altına almak istemektedir. (Anadolu Ajansı)

- ✓ 2017 yılında Kosova ve Sırbistan arasında tren krizi yaşanmış ve ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Geçmişte imzalanan Brüksel Anlaşmasına istinaden iki ülke arasında belli başlı hususlarda anlaşma sağlanmıştı. Buna istinaden Sırbistan Belgrad-Mitrovica arasında bir tren seferi hattının açılışını kutlamak ve Mitrovica'da yaşayan Sırp halkının Belgrad'a ulaşımını kolaylaştırmak adına bu seferin tanımını yapmak üzere tren kaldırdı. Burada krize yol açan durum ise kaldırılan trenin üzerinde 21 farklı dilde "Kosova Sırbistan'dır." yazmasıdır. Belgrad'tan harekete geçen trenin Kosova sınırlarına geldiğinde durdurulması ve ülkeye girişine izin verilmemesi kriz yaratmıştır. Kosova Başbakanı İsa Mustafa, trenin ülke egemenliğini korumak gerekçesiyle durdurulması ve girişinin engellenmesinin saklı hakları arasında yer aldığını savunurken, Sırbistan Başbakanı Vucic, bu hareketin Brüksel anlaşmasına aykırı olduğunu aynı zamanda Priştine'nin kargaşaya yol açmak istediğini vurgulamıştır. (Yakup, 2017)
- ✓ 2018 sonlarına doğru Ramuş Haradinaj hükümeti Bosna ve Sırbistan mallarına %100 gümrük vergisi getireceği bilgisini verdikten sonra iki ülke arasındaki diyalog süreci sekteye uğramıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin sekteye uğraması demek Sırbistan-Avrupa Birliği ilişkilerinin de durması demektir. Ancak Kosova'nın bu kararı almasının zemininde Sırbistan'ın Kosova'yı bağımsız devlet olarak tanıyan
- ✓ devletlerin fikrini değiştirmek amacıyla bulunduğu eylemlere tepki niteliğinde gerçekleşmiştir. (TRT Haber, 2020)
- ✓ Sırbistan'ın AB üyelik süreci ile alakalı son adım ise 16 Temmuz 2020 tarihinde ilişkileri normalleştirmek amacıyla diyalog süreci toplantıları yeniden başlatılmıştır. Öncesinde 12 Temmuz 2020' video konferans ile hazırlık toplantısı yapılmıştır. (Aliju & Jakupi, 2020) Aslına bakacak olursak bu toplantıyı ABD'nin diyalog sürecine dahil olmak adına 27 Haziran 2020'de yapmayı planladığı toplantıya misilleme olarak yorumlayabilmekteyiz. Tarihsel açıdan 2018'in Kasım ayından itibaren bir adım atılmamış olmasına karşın ABD'nin girişiminden kısa süre sonra harekete geçilmiştir. Haşim Thaci'nin hakkında Lahey tarafından savaş suçlusu olarak yargılanması hususunda çıkan iddianame sonucunda Thaci'nin istifasının gündemde olmasından dolayı toplantı Hoti tarafından iptal edilmiş ve gerçekleştirilmemiştir.

2.3. AB Üyelik Sürecinde Açılan Fasıllar

AB üyelik sürecine dahil edilen ülkeler açısından gerçekleştirmeleri gereken düzenlemeler için toplamda 35 fasıl yer almaktadır. Bu fasıllardan kısaca bahsedip ardından Sırbistan için açılan fasılları ele alacağız;

- 1) Malların Serbest Dolaşımı
- 2) İşçilerin Serbest Dolaşımı
- 3) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
- 4) Sermayenin Serbest Dolaşımı
- 5) Kamu Alımları
- 6) Şirketler Hukuku
- 7) Fikri Mülkiyet Hukuku
- 8) Rekabet Politikası
- 9) Mali Hizmetler
- 10) Bilgi Toplumu ve Medya
- 11) Tarım ve Kırsal Kalkınma
- 12) Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- 13) Balıkçılık
- 14) Taşımacılık Politikası
- 15) Enerji
- 16) Vergilendirme
- 17) Ekonomik ve Parasal Politika
- 18) İstatistik
- 19) Sosyal Politika ve İstihdam
- 20) İşletme ve Sanayi Politikası

- 21) Trans-Avrupa Ağları
- 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
- 23) Yargı ve Temel Haklar
- 24) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 25) Bilim ve Araştırma
- 26) Eğitim ve Kültür
- 27) Çevre
- 28) Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
- 29) Gümrük Birliği
- 30) Dış İlişkiler
- 31) Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası
- 32) Mali Kontrol
- 33) Mali ve Bütçesel Hükümler
- 34) Kurumlar
- 35) Diğer Konular (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanl, 2019)

Sırbistan'ın AB'ye üyeliği hususunda en önemli şart olan Kosova ile ilişkilerinin normalleştirilmesi şartı ise katılım müzakerelerinin 35 numaralı faslı olan “ Diğer Konular” başlığı kapsamına dahil edilmiştir. Avrupa Komisyonu'nun üyelik sürecinde olan her ülkeye yaptığı gibi tarama sürecine Sırbistan'da dahil edilmiş ve 35 fasıl ile ilgili olan tarama süreci Mart 2015'te tamamlanmıştır. 2014 yılından yapılan ilk Katılım Konferansından sonra ise ikinci Katılım Konferansı 2015 yılında yapılmış ve bu konferans kapsamında Mali Kontrol ve Diğer Konular fasılları müzakereye açılmıştır. Diğer balkan ülkelerinin aksine Sırbistan'da öncelik verilen fasıllar Yargı ve Temel Haklar ile Adalet, Özgürlük ve Güvenlik fasılları ise Hırvatistan tarafından 2016 yılında daha önce uygulamış olduğu vetonun kaldırılmasıyla müzakereye açılmıştır (Tuncer, 2018:74).

Tablo 1. Fasıl Başlıklarının Açılış ve Kapanış Tarihleri/ Opening and Closing Dates of Chapter Titles

FASIL BAŞLIKLARI	AÇILIŞ-KAPANIŞ TARİHLERİ
Bilim ve Araştırma	Geçici Kapatılma Tarihi: 13.12.2016
Eğitim ve Kültür	Geçici Kapatılma Tarihi: 27.02.2017
Mali Kontrol	Açılış Tarihi: 14.12.2015
Diğer Konular	Açılış Tarihi: 14.12.2015
Yargı ve Temel Haklar	Açılış Tarihi: 18.07.2016
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Açılış Tarihi: 18.07.2016
Kamu Alımları	Açılış Tarihi: 13.12.2016
İşletme ve Sanayi Politikası	Açılış Tarihi: 27.02.2017
Fikri Mülkiyet Hukuku	Açılış Tarihi: 20.06.2017
Gümrük Birliği	Açılış Tarihi: 20.06.2017
Şirketler Hukuku	Açılış Tarihi: 11.12.2017
Dış İlişkiler	Açılış Tarihi: 11.12.2017
Mali ve Bütçesel Hükümler	Açılış Tarihi: 25.06.2018
Balıkçılık	Açılış Tarihi: 25.06.2018

Günümüze kadar gelinen süreçte Sırbistan için 17 fasıl açılmış ve 2 fasıl geçici olarak kapatılmıştır. 14 Aralık 2015 tarihinde 32. fasıl olan “Mali Kontrol” ve 35. fasıl “Diğer Konular” müzakereye açılmış ve 35 numaralı fasılın 1.Maddesi, Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesidir. 18 Temmuz 2016'da 23.fasıl “Yargı ve Temel Haklar” ve 24.fasıl “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” açılmıştır. 13 Aralık 2016 tarihinde 5.fasıl Kamu Alımları ve 25.fasıl Bilim ve Araştırma açılmıştır ancak 25.fasıl Bilim ve Araştırma, geçici olarak kapatılmıştır. 27 Şubat 2017 tarihinde 20.fasıl İşletme ve Sanayi Politikasının ardından 26.fasıl Eğitim ve Kültür açılmış ancak geçici olarak kapatılmıştır. 20 Haziran 2017'de 7.fasıl Fikri mülkiyet hukuku ve 29.fasıl Gümrük Birliği açılmıştır. (Tuncer, 2018:76) 11 Aralık 2017'de ise 6.fasıl Şirketler Hukuku ve 30.fasıl Dış İlişkiler açılmıştır. (Muriç, 2019:102) 26 Haziran 2018 tarihinde 33.fasıl olan Mali ve Bütçesel Hükümler, 13.fasıl olan Balıkçılık açılmıştır. (Anadolu Ajansı, 2018) Avrupa Komisyon Başkanı Jean Claude Juncker, 2025 yılında Sırbistan onun ardından ise Karadağ'ın birliğe alınacağına inandığını belirtmiştir (Deutsche Welle, 2017).

2.4. AB ve Sırbistan'ın Üyelik Hususundaki Beklentileri

2.4.1. Avrupa Birliği Açısından

AB'nin bölgesel politikalarını gerçekleştirmesi hususunda ilerleme kaydedecek olması önem arz etmektedir. Balkan coğrafyasında işbirliğinin sağlanamayacağını öngören devlet liderleri; balkanların eski radikal haline dönüşmemesi, hukukun üstünlüğünün sürdürülebilir olması, Serbest Pazar anlayışının gelmesi, zorluklarla getirilmiş barışın istikrarı için bu devletin AB'ye alınmasının ve müktesebat kurallarına uyum sağlanmasının gerekliliği konusunda AB'ne ithafen söylemlerde bulunuyor olması gibi gerekçeler arasındadır. AB ise bahsi geçen sebeplerin etkisiyle Avrupa coğrafyasının tamamını kapsayan bir siyasi birlik oluşturma gayesini yerine getirmek istemektedir.

Bunlara ek olarak sınır komşuları arasında tekrardan gerçekleşecek olan bir savaşın kendi halkını ve üyelerini zarar uğratacağı düşüncesindedir. Avrupa Birliği açısından Sırbistan'ın AB'ye alınma süreci çok farklı perspektiften değerlendirmeye alınabilir. Şöyle ki AB ülkelerine Kosova tarafından yoğun göçün yaşanması, AB'yi endişe içerisinde bırakmış ve Kosova'nın birliğe alınma süreci Sırbistan ile bağlantılı olduğundan, bu iki devletin üyelik sürecini dengeli bir şekilde sürdürmektedir. (Emin, 2015)

Ülkenin devlet sektörüne bağlı girişimler, Miloseviç'e dayanarak küçük bir grup tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı geçmişte oluşan mafya ekonomisi ve yolsuzluklar Avrupa açısından ekonomik tehlike arz etmesinin yanı sıra komşu ülke ekonomileri bu durumdan olumsuz etkilenecek ve organize suç ortamı AB ülkelerine taşınabilecekti. Bahsi geçen ekonomik risk faktörünü göz önünde bulunduran AB, Sırbistan'ı birliğe katmanın müzakereleri açmanın bir çözüm oluşturacağını bilerek girişimlerini bu yönde gerçekleştirmiştir.

2.4.2. Sırbistan Cumhuriyeti Açısından

Her ülkenin AB'ye katılım amaçlarının arasında ekonomik sebeplerin yer alması durumu gözlemlendiği gibi Sırbistan içinde aynı beklenti söz konusu olmuştur. Avrupa Birliği, stratejik konumundan dolayı Sırbistan'ın başlıca ticaret ortaklarından biri olarak görülmektedir. 2009'dan 2014 yılına kadar AB ve Sırbistan arasındaki ithalat oranlarının %50 oranında artması her iki taraf içinde bu durumun lehine olduğunu göstermektedir.

İstihdam alanında, Avrupa Birliği'ne üye ve serbest dolaşım kapsamında olan ekonomik anlamda iyi durumda olan devletlerin, düşük iş gücünü kullanmak amacıyla Sırbistan'a yatırım yapması hususunun, ekonomik anlamda Sırbistan için kalkınma sağlayacağı aşikardır. İşsizlik oranı 2013'te %23 iken 2015'te ise %20'ye düşmüştür. Avrupa'nın devleri olarak nitelendirilen Almanya ve Fransa gibi ülkelerin bölgede yatırımlar yapacak olması, Sırbistan için uluslararası prestij ve bir çok konuda fayda sağlayacağı bir durumdur. (Ekinci, 2014)

Sırbistan, siyasi açıdan organize suçlarla mücadele, yolsuzluk, göçmen politikaları gibi alanlarda ülkeye fayda sağlayacak adımlar atmıştır. Özellikle kendi hukuki sisteminde yapmış olduğu yenilikler, çeşitli alanlarda planlanmış olduğu politikalar sayesinde ülke halkını refah seviyesinin artması durumu Sırbistan için Avrupa Birliği üyeliğinin gerekliliği durumunu doğurmaktadır.

Kosova'nın bağımsızlık süreci ilk etapta halk arasında yankı uyandırıp, olumsuz tepkilere yol açmış olsa da Avrupa Birliği üyeliğinin Sırp halkı arasında uyandırmış olduğu bilinç sayesinde Priştine ile kurulan müzakerelerde halk tarafından olumlu tepkiler alınması ile beraber Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak kabullenilmeye başlanmıştır. Partiler nezdinde baktığımızda Kosova'nın bağımsızlığını kabullenmeyen kesim yer almakta ve bunun AB üyelik sürecinde törpülenebilecek bir özellik olmadığını savunan aşırı milliyetçi düşünceler yer almaktadır.

3. SIRBİSTAN CUMHURİYETİ'NİN AB ÜYELİK SÜRECİNDE ETKİSİ OLAN HUSUSLAR

Bu başlık altında öncelikli olarak Sırp milliyetçiliğini AB üyelik sürecine etkisi ele alınacak olup ardından savaş suçlarının teslimi hususunda AB üyelik sürecinin hızlanması adına atılan adımlar neticesinde uzun yıllar bulunamayan suçluların nasıl kısa sürede tutuklandığı ve son olarak Sırbistan Cumhuriyeti'nin AB üyelik sürecinde en önemli engel olan Kosova Cumhuriyeti'nin tanınması ve bunun ilişkilere etkisi ele alınacaktır.

3.1. Sırp Milliyetçiliğinin AB Üyelik Sürecine Etkisi

Balkan coğrafyasında yaşamını sürdüren toplumların köken olarak ayrıntılı bir ayırımı yapılarak Sırp Milliyetçiliğinin ortaya çıkardığı sorunların, AB üyelik sürecindeki etkisine değinmek doğru olacaktır. Öncelikle Slav ırkından gelmelerine rağmen yalnızca dini açıdan farklılıkları olan Hırvat, Sırp ve Boşnak halklarının ayrışma yılları farklılık göstermektedir. Hırvatların Balkanlar'a 395 yılında göçü sonrasında Batı Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında kalarak Katolikliği ve aynı şekilde Sırp'ların Balkanlar'a göç ettikleri 395 yılında Bizans İmparatorluğu'nun etkisi altında kalarak Ortodoksluğu, Bosna-Hersek ise, Roma Katolik Kilisesi'nin etkisi altında olmasına rağmen 10.yy dan sonra hem Ortodoksluğu hem de Katolikliği reddederek Roma ve Bizans Kiliselerinden

ayrı olarak Bulgar kökenli Bogomil¹ öğretisine bağlı Bosna Kilisesi oluşturulmuş ve ilk girişimler 1386 yılında başlamış sonrasında 1463'te Osmanlı tarafından fethedilince Müslümanlığı benimsemişlerdir. (Kenar, 2005, s. 14)

Hobbes'e göre: “*Devlet gücü, aksi halde birbirinin boğazında olan (homo homini lupus) insan ırkını sınırlayıcı en etkin güçtür; devletin varlık nedeni temelde budur.*” olarak tanımlamıştır. (Hobbes, 1996) Hobbes'un devlet yorumundan hareketle bir otoritenin yokluğunun her zaman bastırılmış duyguları ortaya çıkarttığını gözlemlemekteyiz. Buna dayanarak, Yugoslavya iç sorununa son zamanlardaki merkezi otoritenin zayıflığı ve artan milliyetçi söylemleri sebep olarak gösterilebilmektedir. Sırlar I. Yugoslavya Krallığı'ndan bu yana yönetimde söz sahibi olmak için uğraşmış ve başarmışlardır.

Geçmişten günümüze kadar Balkan halklarının arasındaki çatışmaları ve iç savaşları ele almak gerekirse çoğunluğu üst bir otoritenin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Örnek olarak Balkan toplumlarında bir şiddet eğilimi olduğu düşünülebilmektedir ancak bu her halkın başına gelebilecek bir durumdur. Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkmış ve bunu izleyen süreçte çatışma düzeyleri artmıştır. (Mazower, 2010, s. 9) Soğuk Savaş ile birlikte modernleşme dönemine giren ülkeler, bu süreçte sancılı dönemler geçirmiştir ve bunun dayattığı psikoloji ile şiddet eğilimleri artmış, hoşgörü, tahammül azalmıştır. Örneğin Avrupa Birliği'nin Batı Avrupa ülkelerine olan etkileşimi de azalmış ve ülkeler kendi kaderi ile baş başa bırakılmıştır.

1980'de Tito'nun ölümü ile birlikte SFYC'yi oluşturan temel taş devrilmiş ve federal yapı eksikliklerini gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır. Ülkeler arasındaki farklılıklar, beklentiler giderek artmış ve her birinin başına milliyetçi liderler geçmiştir. En zengin ülke olan Slovenya, ortak bütçeye pay vererek diğer ülkelerin kendisi üzerinden geçinmesini istememekteydi. Ülkeler arasındaki eşitliği sağlamak amacıyla her yatırımı eş değer dağıtma çabası federasyonun dağılmasındaki en etkin sebeplerdendir. Örneğin: bir turizm yatırımını sadece potansiyeli olan ülkeye yapmak yerine tüm ülkelere inşa etmek pek akıllıca olmamakla beraber federasyonun harcamalarını arttırarak fakirleştirmiş aynı zamanda beklenen geri dönüş alınamayınca da ekonomik bunalıma girilmiştir. Federal yapının dağılma sebepleri sadece ekonomik nedenler de değildir; otoritenin giderek azalmasıyla devlet yapısının zayıflaması ve artan milliyetçilik duyguları da yer almaktadır. 1980 yılına kadar Tito tarafından milliyetçilik duyguları bastırılan ve Yugoslav üst kimliğine bağlanmaya çalışılan halk, Tito'nun ölümünün getirmiş olduğu siyasi boşluk ve istikrarsızlıktan faydalanarak öz benliğini diğerlerine kanıtlayıcı girişimine girmiştir. Bahsi geçen benlik girişimleri, etnik sorunlar ve ekonomik istikrarsızlıklar iç çatışmanın yaşanmasına sebep olmuştur.

Sırp milliyetçiliği, dünya tarihinde dönüm noktalarına sebep olmuştur ve 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da I. Dünya Savaşı'nın kıvılcımı olan ilk kurşunu Gavrilo Princip'in ateş etme sebeplerinin arasında tekrardan yer almaktadır. Princip'in kurşunları sıkarken ayak bastığı zemin sergilenmektedir. (Holbrooke, 1999, s. 17) Sırp milliyetçiliği yine Yugoslavya'nın da dağılma sebeplerindendir. 2015 yılında I. Dünya Savaşı'nın 101. yılı sebebiyle bir tören ile Gavrilo Princip'in heykeli tanıtılmış ve ayrıca dönemin Sırbistan Devlet Başkanı Tomislav Nikolic, Princip'i özgürlük savaşçısı ilan etmiştir. (Welle, 2015) Bu haberden yola çıkarak Sırbistan'ın keskin milliyetçi söylemlerini günümüzde dahi devam ettirdiğini görmekteyiz.

Geçmişten gelen milliyetçilik duygularının günümüz dış politikasını etkilemesi gayet olağan bir durumdur. Sırp milliyetçiliğinin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecindeki etkisi ise beklenilen aksine geri planda kalmaktadır. Halk arasında ekonomik bozukluklar açısından AB'den beklenti yüksektir. Partiler nezdinde ise 2014 seçiminden örnek verildiğinde aşırı milliyetçi muhafazakar grubun, dış politika konusunda alternatif çözümler getirirken milliyetçiliği arka planda bırakan kesime karşı giderek radikalleşmektedir. (Ekinci, 2014, s. 28) Sırbistan'ın AB üyelik sürecinde attığı somut adımlar, ülkenin iç siyasetinde devam eden milliyetçi kesim tarafından AB'ye uyum sürecinde birçok sorunlara sebep olmuştur. “Avrupa fobisi veya karşıtlığı” olarak isimlendirilebilecek bir sorunu ortaya çıkartmış ve 2006 yılında ilişkilerin savaş suçlarının yargılanması hususunda milliyetçi söylemlerin ön plana çıkmasıyla ilişkiler kesintiye uğramıştır. (Muriç, 2019, s. 74)

3.2. Savaş Suçlarının Teslimi

Uluslararası kamuoyu ve tüm dünya tarafından da bilindiği üzere insan hakkı ve uluslararası insani hukuk kurallarının ihlali en fazla Bosna Hersek'te yaşanmıştır. Saraybosna'da meydana gelen çatışmalarda Nisan 1992'den 1993 yılına kadar sadece 8 bin kişi yaşamını yitirmiştir. Prezer kentinden 5 bin Boşnak sürülerek çıkarılmıştır. (Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası, 2015: 150)

İnsan haklarına karşı yapılan ihlaller, 13 Temmuz 1992 tarih ve 764 sayılı kararı ile beraber Güvenlik Konseyi gündeminde yer almayı başarmıştır. Karar çerçevesinde tarafların Cenevre Sözleşmesine ve insani hukuk kurallarına bağlı yükümlülükleri yerine getirmediği hususlarda tamamen bireysel sorumluluk altında oldukları

¹ Bogomil mezhebinin kurucusu Bogomil adına sahip bir köy papazıdır. Kiliseleri şeytanın evi olarak adlandırıp oraya gidenleri putperest olarak itham etmiştir. Onlara göre ibadet bir yerde olmak zorunda değil her yerde yapılabilmektedir

belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, Güvenlik Konseyi, 13 Ağustos 1992 tarih ve 771 sayılı karar ile bütün devletlerden ve insani örgütlerden, Eski Yugoslavya'daki insan hakları ihlalleri konusunda bilgi toplamalarını ve Güvenlik Konseyine iletmelerini istemiştir. (Ertuğrul, 2017)

Eski Yugoslavya'da meydana gelen olayların ardından BM kararı ile 1993 yılında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) kurulmuştur. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarına istinaden soykırım suçunun maddi ve manevi unsur olmak üzere iki kurucu unsuru bulunmaktadır. Özellikle öldürme eyleminin ne şekilde gerçekleştirildiği önem arz etmektedir; soykırım kastı ile, yaygın ve sistematik olarak, belirli bir gruba yönelik olması, kullanılan araçlar, öldürülen bireylere sergilenen davranış, saldırıya uğrayanların savunma araçlarının olması gibi durumlar göz önüne alınarak tespit edilmektedir. (Kaplan)

Yukarıda belirtilen Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tanımı kapsamında yargılanması gereken bireylerin olduğunu ve Sırbistan'ın bu şartı yerine getirmesi sonucunda Avrupa Birliği'ne dahil edileceği belirtilmiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılamalarında Eylül 2006 tarihine kadar yalnız iki kişi hakkında soykırım yaptığı gerekçesi ile ceza verilmiştir. Soykırım suçuna teşvik ve yardım, adam öldürme, imha ve zulüm suçlarından Bosna Sırp ordusu komutanlarından Radislav Krstic 35 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Yargılama esnasında, Radislav Krstic'in soykırım işleme niyetinin bariz anlaşıldığı fakat bunun Yargılama Dairesi tarafından yeterli kanıtlar ile ispat edilemeyip, giderilebilir eksiklikler bulunduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı Krstic soykırım suçu sebebiyle sanık olmadığı ancak suça yardım ve yataklıktan sorumlu olabileceği kararına varılmıştır.

“ Mahkeme, soykırım suçunun işlenmiş olduğu doğrultusunda karar alabilmek için, soykırımın bir bir devletin resmi politikası olması şartını aramıştır. Bu duruma örnek verilecek bir olay Prijedor Kasabasında yaşanmıştır. Ulusal Savunma Belediye Meclisi Başkanı olan etnik temizlik hedefiyle kurulan kampta önemli görev alarak zincir, beton, kablo gibi araçlarla işkence edilen kampların kurulmasında önemli isim olan, Belediye sınırları dışına Sırp olmayan 20.000 kişinin sürülmesini planlayan ve organize eden Milomir Stakic'tir. Davasında, 129 Yargılama Dairesi kurulan kampların sadece Sırbistan Devleti'nin görüşü yansıtmadığından, Sırp olmayan grupların yalnız bu sıfatları dolayısı ile yok edilmediklerinden soykırım oluşmadığı yönünde karar vermiştir. Stakic soykırım suçundan beraat etmiştir.” Sırbistan'ın eski Başbakan Yardımcısı Vojislav Seselj örneği ise bir önceki örnek gibi Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan'ın kuzeyinde yer alan Vojvodina bölgelerinde Sırp olmayan halka savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlemekten yargılanıyordu ancak 2014 te sağlık sorunları nedeniyle serbest bırakıldı. (Sputnik News, 2016) Goran Hadzic ise Hırvat halkına yönelik aynı suçlardan yargılanırken doktor raporu ile beyininde tümör (Balkan Insight, 2011) olduğu ve iki yıl ömrü kaldığı iddia edilmişti. Hollanda'nın Lahey şehrindeki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesince (ICTY) 2016'da soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan 40 yıl hapse çarptırılan Karadzic'in nihai cezası belli oldu ve müebbet hapse mahkum edildi. (Karadizce Müebbet Ceza, 2019)

Mayıs 2007'de Bosnalı Sırp general Zdravko Tolimir, Haziran 2007'de polis müdürü Vlastimir Dordevic, Ağustos 2008'de Radovan Karadzic yargılanmıştır. (Muriç, 2019, s. 88) 2001 yılında Miloseviç yakalanıp Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanması için Hollanda'ya gönderilmiştir. 66 ayrı davadan yargılanmış ve 2006'da ise hakkında kesinleşmiş bir ceza bulunmamasına rağmen hücrelerinde ölü bulunmuştur. (Eski Yugoslavya BM Mahkemesi Kapandı, Adalet Yerini Buldu mu?, 2017) 22 Kasım 2017 tarihinde ise sonuçlanan davada Ratko Mladic soykırımdan, insanlığa karşı suç işlemekten ve Srebrenitsa Katliamından suçlu bulunarak müebbet hapse çarptırılmıştır. (Bosna Kasabı' Ratko Mladic, Soykırımdan Suçlu Bulundu, 2017)

3.3. Kosova Cumhuriyeti'nin Tanınması Ve Sınır Anlaşması Hususu

Kosova, Osmanlılar tarafından fethi gerçekleştirilmeden önce Sırp Devleti'nin ilk kurulduğu toprak olma özelliği taşıdığından, Sırp için manevi değeri oldukça fazla ve vazgeçilemezdir. Yugoslavya, dağılmadan önce Kosova nüfus dağılımının %83'ü Arnavut, %15'i Sırp ve Karadağlılardan oluşmaktaydı. (Kenar, 2005, s. 237) Sonrasında yaşanan federasyon içerisindeki gelir ve yaşam koşullarının eşitsizliğinden dolayı Sırp nüfusun Sırbistan'a göçü gerçekleşmiştir. Bahsi geçen göç eylemi bazı kesimler tarafından “Arnavutlaştırma Politikası” olarak algılanmış olsa da, durum daha çok ekonomik sebeplere dayanmaktadır.

1981 Kosova Ayaklanmasıyla beraber hatırı aylır oranda Karadağlı ve Sırp nüfusu göç etmiştir. Bu durum Sırp milliyetçiliğinin tetiklemiş ve 1987'de Sırp Yönetimi Sırp mülklerinin Arnavutlara satışını engelleyici yasalar koymuş ve bir takım iş yerlerinde Arnavutların çalışmasını yasaklamıştır. (Kenar, 2005, s. 240) Komünist rejimin varlığı eski Yugoslavya'da milliyetçiliğin geri planda kalmasına yardımcı olamamış ve Yugoslavya'nın dağılmasının başlıca sebepleri arasında yer almıştır. Kosova'da yer alan Sırp nüfusu üzerinde etki sahibi olan Miloseviç'in Dayton'dan öndeki hedefi ise Krajina bölgesinden zorunlu olarak ayrılan Sırpların Kosova'ya yerleştirme hedefi kapsamında Arnavut köylerinde yaşamını sürdüren Arnavutları evlerinden edip Sırpı

yerleştirmeye başlamıştır. Sırlara karşı çözüm arayışında olan Arnavutlar, İbrahim Rugova önderliğinde birleşerek Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK)'yı oluşturmuşlardır. (Ülger, Yugoslavya'nın Parçalanmasında Anavatan Kosova Efsanesinin Rolü, 2009, s. 132)

Yugoslavya'nın dağıldığı ülkelerin sırayla bağımsızlık ilan ettiği dönemde Bosna Hersek'te meydana gelen çalışmaları sona erdirmek amacıyla Bosna Hersek Devlet Başkanı Aliya İzetbegovic, Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milosevic ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman tarafından Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalandığı dönemde Kosova Çatışması ya da Kosova Sorunu ikinci planda görülerek Anlaşmaya burada meydana gelen sorunlara dair bir madde eklenmemiş ve çözüme dair yaklaşımda bulunulmamıştır. Bu durum aslında 1990 yılından bu yana Sırp yönetime karşı "sivil itaatsizlik" politikası" uygulayan İbrahim Rugova'nın, siyasi olarak etkisizliğinin de bir göstergesi niteliği taşımaktadır.

1992 yılında bağımsızlığını ilan eden devletler, uluslararası toplum tarafından sırayla tanınmasına karşılık Kosova'nın bağımsızlığı için bu eylem söz konusu olmamıştır. Yugoslavya'nın dağılması sırasında meydana gelen savaş, nitelik bakımından uluslararası, devletler arası ya da bir iç savaş mı sayılacağı konusunda tartışma yer almaktaydı. (Ayhan, 2014) Hırvatistan'ın bağımsızlığının hemen ardından Almanya tarafından tanınmasının sebebi olarak savaşın uluslararası nitelik kazanması ve Sırp tarafının saldırıları bu sebepten dolayı kesmesi için bilinçli bir şekilde hareket edildiği öne sürülmektedir. (Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası, 2015, s. 111) Yugoslavya'nın dağıldığı süreçte Kosova'da bağımsızlığı için mücadele etmiş ancak bunu sağlayamamıştır. Sırp askeri güçleri ve Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO) arasında meydana gelen çatışmalar ve bağımsızlık mücadelesi son bulmadığından NATO 1999 yılında bölgeye askeri müdahale gerçekleştirmiş ve sonucu olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile Sırbistan'a bağlı değil FRY'nin bir parçası olarak düşünölmüştür. (Kenar, 2005, s. 246)

10.01.1999 tarih 1244 sayılı BM kararı ile Kosova'nın statüsü hususunun uluslararası toplumun katkılarıyla belirleneceği bildirilmişti. 1999'dan 2007 yılına kadar olan çalışmalar sonucunda BM özel Temsilcisi Martti Ahtisari, planını açıklamıştır. (Ekinci, 2014, s. 26) Sırbistan tarafından bu durum itiraz ile karşılanırsa da ülke içerisinde yıkılıç bir ortam oluşmuştur ancak AB'ye katılımın ülkenin geleceği ve ekonomik kalkınması açısından önemli olması Sırbistan'ı bu durumu kabullenmeye itmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, Kosova'nın bağımsızlığını almasının uluslararası hukuka aykırı olmadığı tavsiyesinde bulunması ve 1244 sayılı BM Kararı açıklandığında Kosova'ya verilen özerklik statüsünün Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün korunacağını üzerinde durmuştur. Sırbistan Hükümeti, Kosova'nın bağımsızlığı konusunda haklı olarak bu kararı öne sürerek hukuka aykırı bir işlem yapıldığını belirtmiştir. (Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası, 2015, s. 182)

Belgrad ve Priştine arasında Kosova'nın uluslararası arenalarda bağımsız bir ülkeymiş gibi bulunamayacağı, sadece 1244 sayılı karar çerçevesinde Uluslararası Adalet Divanı'nın belirlemiş olduğu sınırlar kapsamında temsil edileceği hususunda anlaşma sağlanmıştır. Devlet kurulma şartları arasında bağımsızlığa gölge düşürücü uluslararası belgenin olmaması genel tebliği yer almaktadır. Kosova'yı, Yugoslavyaya bağlı bir devlet olarak kabul ettiğini bundan dolayı, Sırbistan'ın hak talebinde bulunamayacağını savunmaktadır. Bu durumda 1244 sayılı BMGK kararı ile Kosova'nın Sırbistan'a bağlanması hususu göz ardı edilmemesi gereken bir haldir. (Ayhan, 2014, s. 118)

17 Şubat 2008'de Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Kosova bağımsızlığını ilan ederek Sırbistan'dan ayrıldığını belirtmiştir. Kosova tarafından yayınlanan bağımsızlık ilanını tanımayı reddeden Sırbistan, Kosova ile bugüne kadar gelinen en gerilimli diplomatik ilişkilere artık sahip olmuştur. Günümüzde halen devam etmekte olan bu sorun, Kosova'nın bağımsızlık hareketinin birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınıyor olmasına alışmış olsa dahi, Sırbistan açısından henüz resmi bir tanıma gerçekleşmemiştir. (Muriç, 2019, s. 68)

Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmeyen ülkelerin başlıca sebepleri bulunmaktadır; öncelikle Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası hukukun ihlali olduğu iddiasında bulunmuş ve devlet egemenliği, toprak bütünlüğüne aykırı olan bu durumun, kendisi tarafından kabul edilmeyeceğini, hukuki kabulü tanımayacağını, Kosova'yı tanıyan devletlerdeki elçiliklerini geri çekme kararını açıklamıştır. Bu açıklamaya istinaden ABD, Fransa ve Türkiye'de bulunan elçiliklerini geri çekmiştir.

Kosova'nın bağımsızlığı konusuna karşı olan başka bir ülke ise Rusya olmuştur. İki devletin ortak noktada uzlaştığı bir hal olmadığından dolayı kabul edilmeyeceğini ve Kosova'nın BM üyeliğini veto edeceğini açıkça belirtmiştir. Günümüzde bir devletin BM'ye üye olabilmesi için 193 üyenin 2/3'si tarafından zımni olarak tanınıyor olması gerekmektedir. Hali hazırda 2020 itibarıyla Kosova 113'ü BM üyesi ülke olacak şekilde 116 ülke tarafından tanınmaktadır. (Bağımsız Kosova 10 Yaşında, 2018)

AB ülkeleri arasında Kosova'nın bağımsızlığı konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Öncelikle kendi içerisinde azınlık sorunu yaşayan Yunanistan, Romanya, İspanya, Slovakya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kosova'nın bağımsızlığının kendi ülke sınırları içerisinde varlığını sürdüren azınlık topluluklarına örnek teşkil edebileceğinden dolayı desteklememektedir. Yunanistan, ülkesindeki Arnavut azınlığı; İspanya, Bask ve Katalan bölgesi sorunu; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hususu ile benzerlik teşkil edebileceğinden; Romanya ise bağımsızlık hareketinin hukuka aykırı olması ve diğer ülke azınlıklarının bu duruma başvurabileceklerinden çekinmektedir.

Kosova açısından değerlendirdiğimizde kendi ulusal bağımsızlığını sonsuza dek tanımayacak bir sınır komşusuna sahip ve vatandaşları arasında mevcut Sırp azınlık tehlike arz etmektedir. Ülkesindeki Sırp azınlığın, Sırbistan'ın etkisi altında kalması riski baki olacaktır. Kosova'nın sahip olduğu iki seçenek bulunmaktadır; Avrupa Birliği'nin bağımsızlığa giden yolda vermiş olduğu desteği sonraki süreçte devam ettirmesi, ikinci seçenek ise diğer komşusu olan ve soydaş özelliği bulunan Arnavutluk ile ilişkilerini iyi tutmasıdır. İçerisinde barındırdığı Sırp nüfus ve Sırbistan ile yaşanan geçmiş sorunlar günümüzdeki Kosova-Sırbistan gerginliğinin yapıtaşdır. Bahsi geçen sorunlar Sırbistan'ın AB'ye alınma sürecini oldukça olumsuz etkilemektedir.

4. SONUÇ

Avrupa Birliği ve Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri değerlendirdiğimizde geçmişten gelen sorunların günümüz siyasetini şekillendirdiğini gözlemlemekteyiz. Balkan bölgesinde etkin politika izlemek konusunda kararlı olan ve bu hususta Genişleme Stratejilerini açıklayan AB hedefleri neticesinde aynı zamanda bölge devletlerinin talepleri doğrultusunda bir harita izlenmektedir. Sırbistan bu hususta iki önemli konu üzerinden üyelik sürecini şekillendirmektedir. Öncelikle Kosova sorununu AB'ne girebilmek için çözmek zorundadır. İkili ilişkilerin normalleştirilmesi açısından Avrupa Birliği ise iki ülkenin üyelik süreçlerini dengeli şekilde sürdürmektedir. AB kriterleri arasında yer alan dış ilişkilerde uyulması gereken koşullar doğrultusunda Sırbistan, Kosova ile anlaşma yoluna gitmek zorundadır. Diğer önemli konu ise Sırp milliyetçiliği için oldukça zor olan, savaş suçlarının yargılanması ve Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesine teslimidir. Geçmişte meydana gelen soykırım vb. suçlarda görev alan asker ve siyaset insanlarının, Sırp halkı ve siyasetinde suçlu görülmediği ve yargılanma işleminin de yanlış olduğu bazı kesimler tarafından desteklenmektedir. Halen daha Sırbistan'da mevcut radikal kesiminin varlığı, AB uyum süreçlerini sekteye uğratabilecek söylemlerde bulunmaktadır. Günümüz siyasi konjonktürüne ayak uydurabilmek ve stratejik olarak bölgede varlığını sürdürmek isteyen Sırbistan yönetimi ise bu hususta "kırmızı çizgi" olarak adlandırdıkları konularda geri adım atmamak durumunda kalmaktadır.

Bunların aksine Sırbistan'ın birliğe üyeliği halinde ekonomik kalkınmanın iyileştirilmesi, ülkenin hukuk, adalet ve özgürlükler konusundaki gelişmesi ülkeyi mevcut konumundan çok daha iyi bir yere taşıyacaktır. Bundan dolayıdır ki; Sırbistan son dönemde AB Müktesebatına uyum konusunda son derece titizlikle çalışmakta ve somut adımlar attığını AB'ye kanıtlamak amacındadır.

Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından tanıyan 52 ülkenin 33'ünün Avrupa'da olması; AB'nin bölgesinde meydana gelen siyasi gelişmelerde pasif kalmama kararı, ayrıca yaşanan savaşta çözümü ABD'nin getirip, kendisinin geri planda olmasından rahatsızlık duyduğunun göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Buna ek olarak kendi içindeki sorunlarda aktifleşmesi ve o dönemde birliğe balkan ülkelerinin de dahil olmasını tercih etmesi olarak görülebilmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği'ne adaylık statüsü bulunan ancak tam üyelik konusunda net bir tarihe sahip olmayan Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk'un yanı sıra Kosova ve Bosna Hersek'in potansiyel adaylık statüsü bulunmaktadır. Sırbistan'ın AB'ye üyeliği ise Avrupa Birliğinin bölgede elini güçlendirecek, aynı zamanda sınır güvenliğinin artırılmasının yanı sıra gaz koridorunu güvence alabilecektir. Berlin Süreci olarak isimlendirilen süreç Avrupa Birliği'nin gaz koridorunu kontrol altında tutabilmek amacıyla bölge ülkelerinde nüfuz elde etmesi kendi menfaatindedir.

KAYNAKÇA

Akçay, E. Y. (2016, Haziran). Sırbistan'ın AB Serüveni. AKÜ İİBF Dergisi, XVIII(1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/224044> adresinden alındı

Alain Dickhoff, C. J. (2010). Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar., İstanbul: İletişim Yayınları.

Aliju, D., & Jakupi, Z. (2020, Temmuz 15). Kosova Sırbistan Diyalogu AB Çatısı Altında Yeniden Başlıyor. Anadolu Ajansı. Ocak 1, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-sirbistan-diyalogu-ab-catisi-altinda-yeniden-basliyor/1911085> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2018, Haziran 26). Karadağ ile Sırbistan AB Yolunda Yeni Fasıllar Açtı. Aralık 26, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/karadag-ile-sirbistan-ab-yolunda-yeni-fasillar-acti/1187213> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (tarih yok). Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası. Kasım 18, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-birligi-nin-bati-balkan-politikasi/1962754> adresinden alındı

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi Web Sitesi. (tarih yok). Kasım 25, 2020 tarihinde <https://www.avrupa.info.tr/tr/sirbistan-6975> adresinden alındı

Ayhan, H. (2014). Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu. TİKA Avrasya Etüdüleri(33/2001-1).

Bağımsız Kosova 10 Yaşında. (2018, Temmuz 17). Aralık 04, 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagimsiz-kosova-10-yasinda/1065816> adresinden alındı

Balkan Insight. (2011, Mayıs 31). Goran Hadzic in Spotlight After Mladic Arrest. Aralık 06, 2021 tarihinde <https://balkaninsight.com/2011/05/31/goran-hadzic-becomes-serbia-s-no-1-fugitive/> adresinden alındı

Bosna Kasabı' Ratko Mladiç, Soykırımdan Suçlu Bulundu. (2017, Kasım 22). Kasım 29, 2021 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42079598> adresinden alındı

Derman, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.

Deutsche Welle. (2009, Temmuz 15). Batı Balkan Ülkelerine Vize Muafiyeti. Kasım 05, 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/abden-bat%C4%B1-balkan-%C3%BClkelerine-vize-muafiyeti/a-4487908> adresinden alındı

Deutsche Welle. (2017, Kasım 09). Juncker: Sırbistan ve Karadağ 2025'ten önce AB üyesi. Aralık 29, 2021 tarihinde <https://www.dw.com/tr/juncker-s%C4%B1rbistan-ve-karada%C4%9F-2025ten-%C3%B6nce-ab-%C3%BCyesi/a-41308501> adresinden alındı

Ekinci, M. U. (2014). Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA Vakfı. Aralık 05, 2021 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20140919162017_sirbistan-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf adresinden alındı

Emin, N. (2015, Mayıs 17). Kosova'daki Kitleli Göçün Dinamikleri. Kasım 23, 2020 tarihinde <https://www.setav.org/kosovadaki-kitleli-gocun-dinamikleri/> adresinden alındı

Emin, N. (2015, Mayıs 17). Kosova'daki Kitleli Göçün Dinamikleri. SETA Vakfı. Aralık 1, 2021 tarihinde <https://www.setav.org/kosovadaki-kitleli-gocun-dinamikleri/> adresinden alındı

Ertuğrul, Ü. E. (2017). Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi. Kasım 30, 2021 tarihinde <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0008326&lng=1> adresinden alındı

Eski Yugoslavya BM Mahkemesi Kapandı, Adalet Yerini Buldu mu? (2017, Aralık 22). Aralık 03, 2021 tarihinde Sputnik News: <https://tr.sputniknews.com/analiz/201712221031514779-eski-yugoslavya-bm-mahkemesi-kapandi-adalet-yerini-buldu-mu/> adresinden alındı

Hobbes, T. (1996). Leviathan. Oxford: Oxford University Press.

Holbrooke, R. (1999). To End a War. (B. Çorakçı Dışbudak, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2011, Ocak 23). Sırbistan İle AB Arasında İmzalanan İstikrar Ve Ortaklık Anlaşmasına İlişkin Hazırlanan Rapor AP Tarafından Kabul Edildi. Kasım 25, 2020 tarihinde https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/sirbistan_ile_ab_arasinda_imzalanan_istikrar_ve_ortaklik_anlasmama_iliskin_hazirlanan_rapor_ap_tarafindan_kabul_edildi.pdf adresinden alındı

Kaplan, F. H. (tarih yok). Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/155552> adresinden alındı

Karadzice Müebbet Ceza. (2019, Mart 20). Aralık 01, 2021 tarihinde Sputnik News: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201903201038314036-karadzice-muebbet-ceza/> adresinden alındı

Karluk, S. R. (2014). Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi. International Conference on Eurasian Economies.

Kenar, N. (2005). Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya. Palme Yayıncılık.

- Mazower, M. (2010). The Balkans-From the End of Byzantium to the Present Day. (A. Özil, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Muriç, G. (2019). Avrupa Birliği Siyasi Koşulluluk Mekanizmasının Batı Balkan Ülkelerinin Avrupalılaşmasındaki Rolü: Sırbistan Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü.
- Sputnik News. (2016, Mart 31). Sırbistan'ın Eski Başbakan Yardımcısı Suçsuz Bulundu. Aralık 16, 2021 tarihinde Sputnik News: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201603311021862293-srbistan-seselj-lahey-karadzic/> adresinden alındı
- Şekercioğlu, S. (2015). Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan. Der. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar. Ankara: Sentez Yayınları.
- TRT Haber. (2020, Temmuz 15). Kosova ve Sırbistan Diyalogu AB Çatısı Altında Yeniden Başlıyor. Aralık 05, 2021 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kosova-sirbistan-diyalogu-ab-catisi-altinda-yeniden-basliyor-501824.html> adresinden alındı
- Tuncer, S. (2018). Avrupa Birliği Süreci ve 2016 Yılı İtibariyle Aday Ülkeleri Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'ın Bölgesel, Ticari ve Siyasal Sorunları Türkiye ile Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanl. (2019, Temmuz 08). Müzakere Fasılları. Aralık 15, 2021 tarihinde <https://www.ab.gov.tr/62.html> adresinden alındı
- Ülger, İ. K. (2009). Yugoslavya'nın Parçalanmasında Anavatan Kosova Efsanesinin Rolü. H. Çomak (Dü.) içinde, Bölgesel Politikalar (s. 132). Kocaeli.
- Ülger, İ. K. (2015). Avrupa Birliği Rehberi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ülger, İ. K. (2015). Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Welle, D. (2015, Haziran 29). Sırbistan'da Tartışmalı Suikastçi Heykeli. Aralık 10, 2021 tarihinde <http://www.dw.com/tr> adresinden alındı
- Yakup, Z. (2017, Ocak 15). Kosova ile Sırbistan Arasındaki Tren Krizi. Kasım 20, 2020 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-ile-sirbistan-arasindaki-tren-krizi/727802> adresinden alındı